

El somni del retorn a l'Imperi: Eugeni d'Ors davant la Gran Guerra*

Per Maximiliano Fuentes Codera

RESUM:

Aquest article és una aproximació a la producció d'Eugeni d'Ors davant l'inici de la Gran Guerra: les «gloses» publicades entre el 3 d'agost de 1914 i el 2 de gener de 1915 al periòdic *La Veu de Catalunya* i aplegades al llibre *Lletres a Tina*. La seva idea que el conflicte és viscut, en el marc d'una Espanya neutral, com una guerra civil és el punt de partida d'una sèrie de reflexions on són presents múltiples elements, a vegades contradictoris. La intenció bàsica del treball és analitzar la posició d'aquest intel·lectual en el context de les adoptades per altres pensadors europeus, espanyols i catalans, en una Europa commocionada. Es busca així d'allunyar les actituds orsianes dels encasellaments típics i demostrar-ne la complexitat i riquesa.

PARAULES CLAU:

Primera Guerra Mundial, neutralisme, intel·lectuals, Eugeni d'Ors, noucentisme.

ABSTRACT:

This article is an approach to Eugeni d'Ors's writings in response to the beginning of the Great War: his «gloses» published between 3 August 1914 and 2 January 1915 in *La Veu de Catalunya* and later collected in the book *Lletres a Tina*. His idea that the conflict is lived, in a neutral Spain, as a civil war, is the departure point for a series of complex, at times contradictory, reflexions. The main aim of the article is to analyse Ors's position by comparing it with those of other European, Spanish, and Catalan intellectuals, trying to move away from typical pigeonholings and demonstrating its complexity and richness.

KEYWORDS:

First World War, neutralism, intellectuals, Eugeni d'Ors, «noucentisme».

En la historiografia espanyola, l'estudi de la Primera Guerra Mundial ha estat objecte d'una escassa investigació al llarg de les darreres dècades, probablement a causa de la neutralitat institucional de l'Estat espanyol en el conflicte europeu

* Aquest treball ha estat possible gràcies a una beca predoctoral de la Universitat de Girona, dins del Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, en el marc del projecte de recerca HUM2005-05603/HIST. Agraïeix a Margarida Casacuberta la lectura crítica d'aquest text.

i la seva aparentment limitada rellevància en la història posterior d'aquest país.¹ En el cas de la història intel·lectual, la manca de treballs generals sobre el període és encara més evident,² tot i que existeix un petit conjunt d'articles publicats a revistes especialitzades, en la gran majoria dels casos amb una major dedicació a l'anàlisi de la propaganda proaliada. En la historiografia referent a Catalunya, ens trobem amb molts pocs textos, i la part més important d'aquests es concentren, també, en la propaganda i l'activitat aliadòfila.³

El pensament d'Eugeni d'Ors davant el conflicte no ha estat treballat de manera sistemàtica,⁴ més enllà d'alguns llibres i articles que seran citats al llarg d'aquest text, els quals tractaren el tema com un moment més de les reflexions orsianes, sense donar-li una especial importància. Les relacions establertes per Xènius amb altres intel·lectuals europeus que estaven donant respostes semblants —o, per contra, oposades— al problema de la conflagració europea són un tema igualment molt poc explorat.⁵

Davant d'aquesta manca de recerca sobre el tema en el conjunt de l'Estat espanyol, podem constatar, des de fa unes dècades, un relatiu auge de la literatura i l'estudi històric sobre el tema dels intel·lectuals europeus durant el període de la Gran Guerra, amb centre de producció a França, però amb importants representants a Anglaterra, Estats Units i Alemanya.

1. És necessari destacar la investigació de G. ROMERO RODRÍGUEZ, *La neutralidad española durante la 1ª Guerra Mundial*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1979; el llibre de J. CORTÉS CAVANILLAS, *Alfonso XIII y la Guerra del 14*, Madrid, Alce, 1976; i l'obra més recent F. ROMERO SALVADÓ, *España 1914-1918*, Barcelona, Crítica, 2002.

2. Vegeu F. DÍAZ-PLAJA, *Francófilos y germanófilos*, Barcelona, Dopesa, 1972; C. ALCALÁ NAVARRO, *La cultura española y los intelectuales ante la guerra europea*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1977; J.-C. MAINER, «Una frustración histórica: la aliadofilia de los intelectuales» i «Apéndice: Algunos datos de la aliadofilia en Cataluña», *Literatura y pequeña burguesía en España: Notas 1890-1950*, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1972; i l'obra més general M. MENÉNDEZ ALZAMORA, *La Generación del 14. Génesis política de una aventura intelectual*, Madrid, Siglo XXI, 2006. També s'ha de tenir en compte: G. MEAHER, «A War of Words: The Ideological Impact of the First World War on Spain, 1914-1918», H. SCHMITT, *Neutral Europe Between War and Revolution, 1917-1923*, Charlottespelle, UP of Virginia, 1988, 1-65; i J. VARELA, «Los intelectuales españoles ante la Gran Guerra», *Claves de razón práctica* 88, 1988, 27-37.

3. Vegeu especialment els textos de D. MARTÍNEZ FIOU, *El catalanisme i la Gran Guerra. Antologia*, Barcelona, La Magrana, 1988, V-XL; i *Els «Voluntaris catalans» a la gran guerra 1914-1918: la falsa oportunitat mancada*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

4. Una excepció és el molt interessant estudi introductor sobre les gloses de D'Ors publicades en *Lletres a Tina*, realitzat per Josep Murgades, a E. D'ORS, *Lletres a Tina*, Barcelona, Quaderns Crema, 1993, ix-xciii. Aquest treball es troba ampliat a la seva tesi doctoral: J. MURGADES, *Edició crítica a les Lletres a Tina d'Eugeni d'Ors*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.

5. Vegeu els articles d'A. SANTA, «Eugeni d'Ors i Romain Rolland», *Homenatge a Antoni Comas: miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985, 415-434; i de la mateixa autora «Eugeni d'Ors et Roger Martin du Gard à travers Romain Rolland: des amitiés franco-alemandes», *L'ull crític* 11-12, 2007, 193-206.

La Primera Guerra Mundial produí una fractura radical en el conjunt de la cultura occidental europea i reconfigurà totes les relacions econòmiques, socials, polítiques i culturals. Mai no s'havia produït una guerra *mundial* amb la participació de gairebé totes les potències centrals. Constitueix, per tant, una de les hores crucials del procés intel·lectual del segle XX.⁶

Moltes de les conseqüències intel·lectuals de la guerra es manifestaren molts anys més tard.⁷ No obstant això, immediatament, provocà un veritable cisma entre els intel·lectuals europeus que havien presenciat el seu propi naixement amb l'*affaire Dreyfus* gairebé dues dècades abans. Amb l'aparició d'aquest fenomen es deforma —fins a desfer-se— la fins llavors vàlida distinció entre intel·lectuals *dreyfusards* i *antidreyfusards*.⁸ Per exemple, en el cas francès, on aquesta distinció és possiblement més útil, tant uns com altres donen suport —i en alguns casos en formen part— al gabinet del Govern de guerra d'Alexandre Millerand. L'oposició deixà en aquest moment d'establir-se entorn a la definició sobre els valors que havien provocat el naixement de la figura pública de l'intel·lectual —amb Émile Zola i el seu «*facusse*» com a exponent més destacat— per deixar pas a la lluita intel·lectual entre aliadòfils i germanòfils, per una banda, i entre pacifistes i bel·licistes, per l'altra.⁹

La Gran Guerra és, també, un element de reconstrucció de les cultures polítiques nacionals i nacionalistes: «*Elle constitue même un élément majeur dans l'enchaînement des mécanismes qui fabrique une culture nationale*».¹⁰ Per a molts moviments nacionals, aquest fou un moment —potser *el* moment— on podia tornar a dibuixar-se tot l'esquema internacional i davant el qual havien de definir-se estratègies. Els intel·lectuals occidentals europeus assumiren un paper de primer ordre en aquest procés de construcció de valors de les cultures nacionals —que són, alhora, cultures de guerra— significant, segons les seves visions del conflicte, les variables configurants d'aquestes cultures per donar sentit a alguna de les opcions bel·licistes. Molt més difícil tindran la seva tasca aquells que optin per una opció diferent d'aquesta. Tal és el cas, per exemple,

6. E. HOBSBAWM, *Historia del siglo XX. 1914-1991*, Barcelona, Crítica, 1995, 29-43.

7. Veure especialment J. WINTER, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

8. Per a una anàlisi des de la perspectiva de la història intel·lectual de l'*affaire Dreyfus* vegeu, entre l'amplíssima bibliografia existent: CH. PROCHASSON, *L'Affaire Dreyfus et le tournant du siècle, 1890-1910*, Nanterre, Éditions de la BDIC, 1994; també l'article del mateix autor a J. P. RIOUX i J.-F. SIRINELLI, *Pour une histoire culturelle*, París, Seuil, 1997, 233-250. El cas català ha estat estudiat en el treball de J. COLL AMARGÓS, *El catalanisme conservador davant l'afjer Dreyfus*, Barcelona, Curial, 1994.

9. P. ORY i J.-F. SIRINELLI, *Les intellectuels en France: de l'affaire Dreyfus à nos jours*, París, Armand Colin, 1992, 64-75. [Hi ha traducció castellana d'aquest llibre: *Los intelectuales en Francia*, València, PUV, 2007.]

10. CH. PROCHASSON i A. RASMUSSEN, *Au nom de la patrie. Les intellectuels et la première guerre mondiale (1910-1919)*, París, La Découverte, 1996, 125.

de Romain Rolland i la seva posició *au-dessus de la mêlée* i de Bertrand Russell i la Union of Democratic Control.¹¹

Eugeni d'Ors no és aliè, en absolut, a l'ambient que respira la intel·lectualitat europea en aquests moments. Xènius es troba entre dues coordenades l'agost de 1914: la seva incessant tasca d'intel·lectual-guia català-espanyol-europeu i la construcció d'una nova cultura nacional catalana, basada en els principis del noucentisme. Aquesta situació és allò que em proposo examinar a partir d'ara.

Xènius i la Lliga Regionalista

Des de la seva fundació el 1901, la Lliga Regionalista va tenir el propòsit de començar a realitzar una reforma modernitzadora del país sota la seva hegemonia i per això apel·là els intel·lectuals catalans de totes les tendències per portar a terme aquest procés de vertebració regional per dotar-se d'una estructura d'auto-govern. La constitució de la Mancomunitat de Catalunya, l'abril de 1914, donà a la formació regionalista la base institucional necessària per sostenir el seu projecte.

La seva actuació a la Mancomunitat va anar dirigida en dos sentits: per una banda, crear una infraestructura de serveis públics i administratius bàsics que permetessin potenciar el desenvolupament econòmic industrial, i, per l'altra, materialitzar un projecte cultural i educatiu basat en l'extensió de la formació professional i tècnica, i en la difusió d'una ideologia integradora. Aquest projecte estava centrat en la reafirmació de la llengua i la cultura catalanes com a entitats «nacionals» modernes i europees.¹² Eugeni d'Ors serà un dels personatges claus que buscaran expressar mitjançant la seva obra la consciència col·lectiva d'aquesta cultura política regionalista que aspira a un nou tipus d'organització global de la societat catalana.

El 1914, la Lliga Regionalista controlava els principals ajuntaments catalans —a excepció de Barcelona— i era el partit majoritari a les diputacions. Era, sobretot després de la Setmana Tràgica, la principal força de Catalunya, «el partit de "l'ordre" que representava els interessos de bona part de la classe dominant».¹³ El catalanisme que en el pla polític representava la Lliga Regionalista era, llavors, hegemònic, especialment en allò que es refereix a l'estructuració institucional i cultural.

En aquest context de superioritat política de la Lliga en detriment de les restants forces polítiques catalanes (essencialment, la UFNR i el Partit Radical lerrou-xista), les actituds davant la guerra representen la primera mobilització de masses

11. Per a l'estudi de les posicions de Rolland durant la guerra: R. CHEVAL, *Romain Rolland. L'Allemagne et la guerre*, París, PUF, 1963; i W. STARR, *Romain Rolland and a World at War*, Illinois, Northwestern University Press, 1956. En aquests dos llibres, escrits ja fa molts anys, hi apareixen referències a Eugeni d'Ors i les seves relacions amb l'intel·lectual francès. Per a la Union of Democratic Control: M. SWARTZ, *The Union of Democratic Control in British politics during the First World War*, Oxford, Clarendon, 1971.

12. B. DE RIQUER, *Regionalistes i nacionalistes (1898-1931)*, Barcelona, Dopesa, 1979, 79-80.

13. DE RIQUER, *Regionalistes...*, 77.

de la política constitucional alfonsina: la coincidència entre la decadència dels partits oficials de notables, el creixent desenvolupament dels conflictes socials i la violència de les opinions polaritzades en dos grans grups. Aquests elements marquen el començament del col·lapse del parlamentarisme de cacic en demostrar-se que existien mitjans per commoure una opinió pública que estava creant-se.

Tot i que els èxits polítics de la Lliga entre 1916 i 1919 ho oculten, la guerra va contribuir a consolidar les línies sobre les quals es mourà el catalanisme en els quinze anys posteriors, aprofundint la presa de consciència nacional i donant-li un caràcter més reivindicatiu. Tal i com explicà Jordi Casassas fa ja uns quants anys, no obstant el reforçament de les posicions regionalistes després de la institucionalització de la Mancomunitat de Catalunya, un dels fets que es produeixen amb l'inici del procés engegat el mes d'agost de 1914 és, precisament, el principi de la crisi de representativitat del catalanisme de la Lliga.¹⁴

Començada la guerra europea, la Lliga es va llançar cap a l'objectiu d'una política econòmica basada en la neutralitat militar amb el propòsit de sostenir una política de reconquesta interior i de valoració de tota la riquesa del país. El primer element pensat per a la seva consecució foren les intervencions parlamentàries en pro de las zones neutrals i dels ports francs.¹⁵ La posició de la Lliga Regionalista davant el conflicte es troba lluny de l'homogeneïtat, encara que es declari neutral, bàsicament per raons d'interessos econòmics de la burgesia industrial catalana, un dels seus suports essencials.¹⁶ Apareix una primera vacil·lació quan Cambó comet l'error d'aprovar la invasió de Bèlgica per l'exèrcit alemany. Més tard, la Lliga Regionalista es contreu cap a una actitud de neutralitat, tot i que els seus dirigents es preocupaven per distingir la seva neutralitat activa i idealista de la pessimista i passiva neutralitat dels espanyols. No obstant aquesta pretesa homogeneïtat, les posicions divergeixen entre els principals dirigents del partit: Prat de la Riba és un germanòfil prudent, Duran i Ventosa, Carles Rahola i Josep Carner són francòfils,¹⁷ mentre que Cambó pensa que atesa la seva debilitat militar, econòmica i diplomàtica «Hem de ser neutrals en la guerra perquè no podem ser altra cosa».¹⁸ Ors, per exemple, redactà el primer «Manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa», signat el 27 de novembre de 1914, al

14. J. CASASSAS I YMBERT, «La radicalització del catalanisme», *L'Avenç* 69, març de 1984, 56-61.

15. I. MOLAS, *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 1973, 101.

16. Vegeu especialment les conferències reunides a *El pensament català davant el conflicte europeu. Conferències dels parlamentaris regionalistes*, Barcelona, Lliga Regionalista, 1915. Per a la política de la Lliga Regionalista durant els primers anys de la Gran Guerra: CH. EHRLICH, *Lliga Regionalista. 1901-1936*, Barcelona, Institut Cambó-Alpha, 2004, 246-255.

17. Les indecisions imperants entre els intel·lectuals de la Lliga durant els primers mesos de la guerra s'expressaven des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*: «Amb qui convé que la França s'agermani per recobrar daurades col·laboracions de Imperi?», es preguntava Josep Carner a «L'Imperi del Món», *La Veu de Catalunya*, 14 de novembre de 1914 (edició del vespre), 3.

18. F. CAMBÓ, «Espanya davant la Guerra Europea. Causes de la guerra. La neutralitat d'Espanya», *La Veu de Catalunya*, 20 d'agost de 1914 (edició del vespre), 1.

despatx que tenia, a l'Ateneu Barcelonès, el francòfil director de *La Vanguardia*, Miquel dels Sants Oliver.¹⁹

Si assumim la distinció entre els intel·lectuals com un ampli grup de persones, plantejada per Antonio Gramsci, i els intel·lectuals com un petit grup de persones selectes —*clerics*—, presentada per Julien Benda,²⁰ és evident que la idea d'intel·lectual d'Eugeni d'Ors s'ubicaria amb el segon. En canvi, podem dir que el cas de Xènius pot ser analitzat amb molta més profunditat a partir de la categoria de intel·lectual orgànic establerta en el primer quart del segle XX pel marxista italià.²¹ És a dir, Ors és un intel·lectual que exposa i, alhora, crea el discurs de la Lliga Regionalista, un sector medul·lar de la classe dominant catalana del període. És un pensador que, per exemple, en el cas de la guerra, adopta, en principi, una posició formalment similar a la de les principals figures regionalistes, però que, en prendre un paper d'intel·lectual orgànic —públic, actiu— a través de las gloses publicades a *La Veu de Catalunya* i de l'impuls al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa, s'allunya de la suposada neutralitat vulgudament invisible d'un Prat de la Riba o d'un Cambó. És important l'esmentada distinció entre exposar i crear, ja que serà aquesta la que més tard, a partir de finals de la dècada de 1910 i amb la mort de Prat de la Riba, li provocarà els conflictes que acabaran ocasionant el seu trasllat d'una pretesa capital imperial, Barcelona, a una altra de consolidada, Madrid.

En el moment de l'esclat de la guerra, Ors és l'intel·lectual més prestigiós de la Lliga Regionalista i l'autèntic vertebrador del pensament de Prat de la Riba,²² i és, també, una figura central a l'Institut d'Estudis Catalans. No obstant això, ja per si mateix prou rellevant, considero central investigar el seu pensament davant l'inici de la conflagració perquè les seves idees provoquen un fortíssim debat entre les diferents expressions políticointel·lectuals dels principals representants de les cultures polítiques catalanes i espanyoles. Les seves posicions constitueixen un punt de mira, sobretot, per als aliadòfils, els quals, com succeeix amb Romain Rolland, l'identifiquen com a germanòfil²³ i com a pacifista,²⁴ però també per a

19. J. M. RODÉS i E. UCÉLAY-DA CAL, «Els Amics d'Europa» i «Messidor». Nacionalisme i internacionalisme», *L'Avenç* 69, març de 1984, 64.

20. E. SAID, *Representaciones del intelectual*, Barcelona, Debate, 2007, 23-27.

21. A. GRAMSCI, «La formación de los intelectuales», *Los intelectuales y la organización de la cultura*, Buenos Aires, Nueva Visión, 1997, 9-17. Per a una anàlisi dels intel·lectuals catalans en aquest sentit vegeu J. CASASSAS i YMBERT, «La configuració del sector "intel·lectual-professional" a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)», *Recerques* 8, 1978, 103-131.

22. E. UCÉLAY-DA CAL, *El imperialismo catalán*, Barcelona, Edhasa, 2003, 606.

23. Un document que exemplifica aquestes acusacions és: M. ANDRÉ, *La Catalogne et les germanophiles*, Barcelona, Llibreria espanyola, 1914. Aquest pamflet, possiblement finançat pels serveis de propaganda francesos —especialment actius a Barcelona— és publicat en una edició bilingüe, catalano-francesa, traduïda al català per J. Aladern.

24. Un exemple d'això és a la portada de la revista aliadòfila *Iberia*, al seu primer número, on es veu tot un manifest contra la postura orsiana: un soldat alemany està menjant carn humana, mentre un àngel li presenta un pergamí amb la llegenda «Lliga dels amics de la Unitat Moral d'Europa».

determinades lectures, particulars i molt posteriors, que parlen d'ell com d'algú que «*Fue siempre aliado, por su amor a lo francés*».²⁵

En aquest treball intentaré analitzar el primer pensament de Xènius davant l'esclat del conflicte utilitzant las gloses publicades a les *Lletres a Tina*, que finalitzen amb l'any d'inici de la guerra.

El Noucentisme: influències orsianes

Com a intel·lectual orgànic, Eugeni d'Ors tenia una idea molt clara de la seva missió pública: aportar una nova saba teòrica a la imprescindible modernització de Catalunya i del conjunt d'Espanya. Conscient d'això, Ors tenia una visió de si mateix construïda a partir de la concepció heroica de l'intel·lectual-guia, creia que l'intel·lectual havia de baixar al carrer, però no confondre's amb la multitud. I això serà allò que proposarà amb el Noucentisme.²⁶

És fonamental deixar clara la relació entre els intel·lectuals noucentistes, Ors en particular, i la Lliga Regionalista, no per fer una relació unívoca i de dependència lineal dels «pensadors de la cultura» amb la política i el poder, sinó per no obviar-la i per poder veure així les contradiccions i els problemes que hi havia. Aquest element d'anàlisi, ja destacat per Marfany fa anys, continua sent clau.²⁷

Tot i que és difícilós parlar, tal com planteja Norbert Bilbeny, d'un pensament sistemàtic, d'una filosofia noucentista,²⁸ es pot identificar —sent conscient de la gran reducció que estic portant a terme en fer-ho— el Noucentisme amb el conjunt de idees proposades per Eugeni d'Ors al *Glosari*. Sent conscients de la necessitat de separar Noucentisme de la figura d'Eugeni d'Ors, crec que la definició de Xènius com a verbalitzador del Noucentisme²⁹ ens permet fer una anàlisi amb una pretensió de major exhaustivitat. Les gloses que ell mateix escrivia diàriament al periòdic *La Veu de Catalunya*, publicació sota el control ideològic de la Lliga Regionalista, li van permetre construir tota una sèrie d'antinòmies que caracteritzarien aquesta visió política, social i, sobretot, cultural:³⁰ per davant de la naturalesa, la cultura; per davant de tot allò medieval, allò clàssic; enfront de la

25. J. M. PI I SUÑER, «La guerra de 1914-1918 y el “noucentisme”», *Destino* 1.769, Barcelona, 28 d'agost de 1971, 19.

26. J. CASTELLANOS, «El Noucentisme: ideologia i estètica», *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució Cultural del C.I.C. de Terrasa*, Barcelona, L'Abadia de Montserrat, 1987, 19-20.

27. J. L. MARFANY, «Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de *Literatura Catalana Contemporània* de Joan Fuster)», *Els Marges* 1, 1974, 49-71.

28. N. BILBENY, *Eugeni d'Ors i la ideologia del noucentisme*, Barcelona, La Magrana, 1988, 201-204.

29. MURGADES, «Eugeni d'Ors: verbalitzador del Noucentisme», *El Noucentisme. Cicle...*, 60.

30. Fonamentalment, el Noucentisme era una visió cultural, un projecte de caire cultural abans que qualsevol altra cosa, tal com diu Jordi Castellanos. J. CASTELLANOS, «El Noucentisme: una proposta de cultura», *L'Avenç* 194, juliol-agost 1995, 20-25.

ruralia, la ciutat; enfront de tot allò septentrional-nòrdic, la tradició mediterrània; per davant del romanticisme del segle XIX, l'absolutisme il·lustrat del XVIII; per davant de la democràcia, l'elitisme i l'aristocràcia intel·lectual; contra la revolució i l'evolució liberal, la Intervenció; contra la nació, la idea culturalista d'Imperi. En síntesi, la defensa dels valors de la cultura, la intel·ligència i la voluntat, lligant l'acció al pensament.

En plena consonància amb totes les discussions, producte de l'anomenada crisi de finals de segle, sobre els valors que havien d'imperar a l'Europa occidental, Ors considerava durant els anys immediatament anteriors a la guerra que era vital un canvi en els valors imperants a Catalunya i Espanya.³¹ Aquesta modificació radical havia de desenvolupar-se a través d'una activa i pacient tasca d'educació, de pedagogia, en uns valors culturals en gran mesura oposats als fins llavors vigents. Tot aquest procés havia de ser, per definició, portat a terme pel pensament noucentista, el qual havia de trobar-se amb el temps present en una unitat cultural catalana, capaç de tenir sentit del deure històric i criteri modernitzador. És a dir, la renovació efectiva de la societat catalana havia de materialitzar-se sota una voluntat unitària de transformació.

Aquesta tasca essencialment educativa del noucentisme tindrà dues vessants, l'artística i la política: Xènius anomenarà «Arbitrària» a la nova estètica i «Imperialista» a la nova política. Aquestes dues nocions es concentraran, per als noucentistes, en un únic concepte també anomenat «Civilitat»: l'obra d'aquests serà, per tant, l'obra civilista. Així, en el *noucentisme*, com en l'absolutisme il·lustrat —moment admirat per Ors— el pensament, la teoria, es portarà a terme amb l'educació i la política.³²

El projecte polític orsià de resignificació de la cultura catalana prengué forma durant la seva residència a París, perllongada amb interrupcions entre 1906 i 1911.³³ Allí, la identificació amb França i tot allò francès proporcionarà a Ors un veritable model polític, que seria retocat en alguns aspectes. A la seva arribada, Ors viu les reverberacions del final de l'*affaire Dreyfus* i coneix Jean Moréas, en dels mestres, i Charles Maurras, una de les seves principals influències. D'aquesta manera, Xènius es troba en poc temps fortament influenciat pel pensament d'Action Française: un nacionalisme integral i una estètica classicista, relacionats (i confosos). A partir d'aquí, la construcció d'un món dividit per valors polítics i culturals antitètics es constituí com una característica fonamental en la base del pensament de l'intel·lectual català: classicisme (és a dir, raó, ordre, mesura, equilibri) contra romanticisme (anarquia en tots els sentits), monarquia (autoritat, jerarquia, força, corporativisme, catolicisme), contra república (revolució, demo-

31. L. BLANCO VILA, *La crisis de las ideas en el fin-de-siglo. Espíritu y cultura al hilo de la obra de Eugenio d'Ors*, Madrid, Actas, 1995.

32. M. TORREGROSA, *Filosofía y vida de Eugenio d'Ors. Etapa catalana: 1881-1921*, Navarra, Ediciones Universidad de Navarra, 2003, 55-57.

33. És fonamental en la conformació del pensament noucentista el caràcter especialment obert a l'exterior de l'ambient catalanobarcelonès en el qual es movia el jove D'Ors.

cràcia, protestantisme, individualisme). Per tant, la tasca que es proposà fou la d'emmotllar el catalanisme —la seva cultura, per tant— sobre els esquemes d'Action Française, no sense realitzar-li tots els canvis pertinents perquè fos, almenys en aparença, un projecte viable. Proposà, doncs, trencar amb l'exaltació de l'Edat Mitjana, l'art romàntic, l'excursionisme muntanyenc i molts dels elements estètics del modernisme: el seu plantejament consistia en passar a una fase classicista urbana, moderna i matisadament laica.³⁴

La seva obra es troba plena de mots clau, amb el Classicisme com a marc de referència: Arbitrarisme, Civilisme, Socialisme, Imperialisme, Intervenció (totes amb la primera lletra majúscula). Per a la invenció o reinvençió dels mites polítics i culturals (re)fundacionals Xènius va prendre com a referència Georges Sorel, ja que aquest intel·lectual es trobava durant aquests anys relacionat amb Maurras i L'Action Française.³⁵ Així, com Sorel, que creava una mitologia per al sindicalisme revolucionari basada en la figura de la vaga general, Ors construeix un repertori mític per al seu projecte de catalanisme, una mitologia nacional centrada al voltant d'un concepte cabdal: el mite de l'Imperi.³⁶

Els mites orsiàns procedeixen majoritàriament de l'antiguitat clàssica grecoromana, tal és el cas del mite de Prometeu, situat en la figura de l'heroi modern de Thomas Carlyle, individu exemplar com Enric Prat de la Riba, Cambó, Chamberlain o, per què no, Ors mateix. La Història havia estat feta per individus excepcionals, per genis mitològics, religiosos, polítics o culturals, i aquests eren part, alhora, d'estats herois, nacions extraordinàries, com Catalunya, que imposaven —o podien imposar— la seva vigorosa personalitat a una època. La segona característica de l'Imperi orsià es relaciona amb la seva tasca expansiva: la reivindicació pancatalana, integració de tots els territoris de llengua catalana des del Roselló fins a Alacant, incloses les illes Balears i l'Alguer. La tercera, promet un brillant futur: Catalunya, hereva de l'antiguitat, intervindrà de manera decisiva en els assumptes mundials com a centre del Mediterrani. Les esperances es fixen, tal com es veurà a l'anàlisi de les *Lletres a Tina*, en la reconstrucció mítica de l'Imperi de Carlemany.

Ors va retenir de Maurras, per una banda, la reformulació neoclàssica d'una cultura vinculada al Mediterrani i, per l'altra, el criteri de la precisió i del realisme pragmàtic més dur, si es tractava de assumptes polítics. En aquesta reformulació del classicisme, que té com a antecedent immediat l'absolutisme il·lustrat francès i que deixava de banda el segle XIX, la salvaguarda del sentit de l'ordre

34. J. VARELA, «El sueño imperial de Eugenio D'Ors», *Historia y política* 2, 1999, 43.

35. Z. STERNHELL, *La Droite révolutionnaire. 1885-1914: les origines françaises du fascisme*, París, Seuil, 1978, 364-401.

36. La idea d'«Imperi» havia tingut una primera elaboració a la seva tesi doctoral en Dret, de 1905, titulada *Genealogía ideal del imperialismo (Teoría del Estado-héroe)*. Aquí, basant-se en T. Carlyle, realitzà el trasllat del protagonisme de l'heroi a la nació i plantejà, per primera vegada de manera sistemàtica, la tesi de l'existència de pobles amb vocació d'Imperi per naturalesa. TORREGROSA, *Filosofía y vida...*, 60.

i de l'equilibri eren consubstancialment francesos, constituïen un fre davant el perill de l'esperit subversiu encarnat per la filosofia germànica, i es combinaven amb l'exaltació d'un cert esperit mediterrani, proclamat per Nietzsche, Maurras i D'Annunzio.³⁷ La seva manera d'entendre la identitat col·lectiva, la cultura, intentava assegurar una continuïtat amb el corrent il·luminista de la cultura moderna, desmarcant-se de qualsevol inèrcia regressiva que compregués les situacions passades com quelcom d'immutable. La negació de qualsevol relació entre la tendència democràtica en política i aquell corrent racionalista li va permetre afirmar, tal com el nacionalisme integral francès, que, a través de la via parlamentària, no es podria trobar la solució als problemes de la societat contemporània.

La seva noció d'Imperialisme li permet resoldre el problema plantejat pel primer modernisme entre individualisme i solidaritat, entre particularisme i cosmopolitisme. Aquesta idea havia aparegut a la seva glosa «Noruega imperialista»³⁸ (publicada a *El Poble Català* del dia 1 de març de 1905), on sostenia que «L'imperialisme és avui la gran força sintetitzadora». A la versió orsiana, una petita nació amb voluntat podia guanyar-se un lloc al món: la via principal seria la del protagonisme cultural. Segons Jordi Castellanos, Prat de la Riba incorporà el tema de l'imperialisme a les seves teories perquè Ors ja havia parlat d'això. No obstant, Prat reformulà aquesta teoria negant que nacionalisme i universalisme fossin conceptes contradictoris perquè és conscient que el nacionalisme representa una força molt més movilitzadora que l'imperialisme.³⁹

Per a Xènius, Catalunya, com a nació portadora de la futura redempció europea, havia començat la seva trajectòria ascendent des del provincianisme i el regionalisme, per arribar després al nacionalisme. Des d'aquí hauria d'elevar-se per arribar a la universalitat. Segons Ors, el nacionalisme exalta la diferència de cada poble, i l'Imperialisme, per contra, aspira a unir els diferents pobles en un Estat: aquí és important ressaltar l'existència d'una forta tensió (descrita per alguns investigadors) entre el nacionalisme integral d'arrel francesa de Ors i el seu imperialisme.⁴⁰ Com es fa evident, no trobem en Ors un conjunt d'idees que puguin conformar un tot ple de solidesa estructural: «*Sin la necesidad de asumir un conjunto ideológico, se podía, como pretendía D'Ors, hacer un original pastiche de fórmulas nacionalistas e "imperiales"*».⁴¹ El problema que es planteja aquí

37. V. CACHO VIU, *Revisión de Eugenio d'Ors (1902-1930). Seguida de un epistolario inédito*, Barcelona, Quaderns Crema / Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, 1997, 51.

38. E. D'ORS, «Noruega imperialista», *Papers anteriors al glosari* (edició i presentació per Jordi Castellanos), Barcelona, Quaderns Crema, 1994, 286.

39. J. CASTELLANOS, «Presentació», D'ORS, *Papers anteriors...*, xlii; CASTELLANOS, «El noucentisme...», 24. En aquest sentit, és necessari recordar que aleshores el *Glosari* no sostenia cap mena d'adhesió política a la Lliga, la qual cosa començà a fer-se palesa a partir de l'inici de l'aparició de les gloses orsianes a *La Veu de Catalunya* a mitjan 1906.

40. VARELA, «El sueño...», 48; I. M. PASCUAL SASTRE, «La idea de Europa en el pensamiento de Eugenio d'Ors. Etapa barcelonesa, 1906-1920», *Hispania* 180, gener-abril 1992, 259-260.

41. UCELAY-DA CAL, *El imperialismo...*, 569-570.

és resolt no sense dificultats mitjançant una diferenciació entre els nacionalismes, que troba en l'abismal diferència entre Espanya i Catalunya⁴² l'exemple més perfecte, on el nacionalisme espanyol representa l'endarreriment més extrem i el català-espanyol, quelcom no desitjable, però sí necessari. És a dir, el nacionalisme català-espanyol és la plataforma necessària per llançar el projecte imperialista: sense ell, el caos (social, polític i cultural) imperant en la darrera dècada quedaria condemnat a l'eterna presència, i els pensaments d'Ors a paraules buides. En lloc d'un nacionalisme reivindicatiu, el redescobriment d'una tradició cultural diferent de la peninsular, vinculada al món clàssic mediterrani, li proporciona l'opció de construir un nou regeneracionisme privatiu de Catalunya,⁴³ que podria proporcionar al conjunt d'Espanya quelcom més que aquella depuració del corrupte parlamentarisme dominant al món llatí al qual la Lliga Regionalista dedicava els esforços.⁴⁴ Durant els anys immediatament anteriors a la guerra, Ors s'havia anat convertint en el màxim exponent a Catalunya de la ideologia del llatinisme i del mediterranisme, i, per tant, de la contraposició amb els pobles de l'Europa septentrional.⁴⁵

No obstant tot això, una vegada generalitzades totes les tendències imperialistes, tota resistència nacionalista estaria destinada a desaparèixer. Ors creia que Catalunya podia refer Espanya a través d'aquest desenvolupament cultural amb una perspectiva imperialista: *«más que rechazo del nacionalismo, D'Ors propuso una superación del mismo, ya que juzgaba que la nación no pasaba de ser una entidad empírica, un fenómeno histórico que, por tanto, no siempre había existido. De ahí que la nación debiera ser subordinada a la cultura»*.⁴⁶

Què és, llavors, l'imperialisme orsià? Podem definir-lo com un moviment intervencionista, d'oposició a l'individualisme i al liberalisme, i, per tant, radicalment actiu. Influenciat per Thomas Carlyle, Ors creu fictícia la igualtat entre els pobles. Sota el ja esmentat exemple de Noruega, distingeix entre l'Estat heroi —òrgan de revelació, representatiu, actiu, expansiu, agressor— i l'Estat passiu, que es deixa guiar pel primer. Sobre aquesta base, rebutja la generació anterior del liberalisme, de l'individualisme, que degenera en uns nacionalismes i regionalismes dels burgesos que ja no representen al ciutadà exemplar. Segons ell, la idea d'unitat dels pobles, instaurada per l'Imperi de Roma, roman encara latent i cons-

42. *La ben plantada*, obra de 1911, constitueix possiblement un exemple en clau literària d'aquesta dualitat omnipresent en la seva etapa catalana. El model en el qual es basà Ors per escriure aquest treball fou, com ja s'ha dit repetidament, *Le Jardin de Berenice*, de Maurice Barrès. No obstant aquest fet, és difícilós veure en Ors un nacionalisme —la qual cosa ja permet tot un debat— «biologicista», com s'intenta a C. DUPLÀA, «El nacionalisme biològic de Maurice Barrès i Eugeni d'Ors», *L'Avenç* 105, 1987, 40-45.

43. Contradictòriament, apareix en el fons de la seva argumentació la idea romàntica del *Volksgeist* herderià, referit a la regió mediterrània.

44. CACHO VIU, *Revisión...*, 66.

45. BILBENY, *Eugeni d'Ors...*, 128-133.

46. PASCUAL SASTRE, «La idea...», 230. Aquí és evident el rebuig al nacionalisme de tipus herderià, i el seu apropament a la línia impulsada per Maurras i Action Française.

titueix el fonament del seu projecte.⁴⁷ La salvació es trobaria en la recuperació el fil imperial del classicisme romà, el qual recollia el millor de la ciutat grega i la llatinització, a més de la Església, catòlica i romana.

«Lletres a Tina»

En els anys immediatament anteriors a la sèrie de gloses titulades d'aquesta manera —publicades a *La Veu de Catalunya* entre el 3 d'agost de 1914 i el 2 de gener de l'any següent— no es pot trobar als escrits orsians res que faci suposar l'esclat d'un conflicte europeu de la magnitud històrica que tingué, ni tan sols una sospita més o menys fonamentada.⁴⁸ Fins i tot, tampoc no es coneix cap text en relació amb l'assassinat de l'hereu de la corona austrohongaresa, l'arxiduc Franz Ferdinand, moment que seria recollit després per la historiografia com el punt de partida de la conflagració mundial. Únicament, hi apareix —ja en la glosa de l'1 d'agost de 1914— una referència a l'assassinat de Jean Jaurès.⁴⁹

L'obra constituïda per les *Lletres a Tina* és concebuda des d'un començament com una discussió en la qual s'utilitza la figura d'una nena prussiana de set anys i mig, Tina, que mai no respon a les argumentacions de l'escriptor.⁵⁰ Es tracta d'una metaforització de la guerra en forma de debat racional d'un únic participant —un monòleg, finalment—, en la qual s'assumeix un adversari idealitzat

47. TORREGROSA, *Filosofía y vida...*, 61.

48. Aquest és un element present en una bona part dels intel·lectuals europeus i en el conjunt de les poblacions europees. No és estrany, ja que des de feia un segle no es registrava a Europa una guerra en la qual participessin totes o la majoria de les grans potències. J. CRUICKSHANK, *Variations on Catastrophe*, Oxford, Clarendon Press, 1982, 3-6. El cas de Stefan Zweig n'és summament il·lustratiu: «Desde hacía algunos días corrían rumores acerca de un plan secreto del estado mayor alemán para invadir Bélgica en caso de tener que atacar a Francia a pesar de todos los tratados firmados. [...] ¡Qué disparate! —dije—. ¡Colgadme de esta farola, si los alemanes entran en Bélgica!», a S. ZWEIG, *El mundo de ayer. Memorias de un europeo*, Barcelona, Acantilado, 2006, 283. En el cas espanyol, les memòries de Luis Bello ens permeten també una bona aproximació: «En julio de 1914 vive España un período de calma, preparatorio de la siesta canicular. La Corte en el Cantábrico, el Congreso discutiendo, aplazando, mejor dicho, el proyecto de segunda escuadra y sustituyéndolo por un barquito explorador. Tiros en Marruecos. El conde Romanones va a Tánger y desde allí recuerda a los españoles que tenemos compromisos internacionales en África y no debemos renunciar a nuestra parte de soberanía [...]. Madrid en los periódicos y Barcelona en las calles, volvían a discutir el proceso Ferrer». L. BELLO, *España durante la guerra. Política y acción de los alemanes 1914-1918*, Madrid, Editorial Europa, 53, citat a MENÉNDEZ ALZAMORA, *La Generación...*, 269-270.

49. E. D'ORS, «Jaurès», *Glosari 1912-1913-1914*, (edició de Xavier Pla), Barcelona, Quaderns Crema, 2005, 891.

50. La hipòtesi de Vicente Cacho Viu és que l'antecedent immediat d'aquest relat unidireccional s'ha de buscar a l'obra de Juan Ramón Jiménez «Platero y yo», amb la qual Ors havia tingut segurament contacte a la Residencia de Estudiantes. CACHO VIU, *Revisión...*, 125.

que molt poques vegades pren nom propi. D'aquesta manera Xènius pot desplegar una argumentació per tal d'obtenir una segura victòria en la qual la defensa de les seves posicions es basa en la pertinència de les seves tesis.

Tal com ja he dit, en Eugeni d'Ors coexisteixen una forta devoció per França, resultat de l'esmentada influència rebuda a través del nacionalisme integral de matriu maurrasiana, i una gran admiració per Alemanya i el seu passat imperial, amb els valors d'ordre i jerarquia com a referents indiscutibles. Aquesta tensió estarà, per tant, present al llarg de totes les gloses que analitzarem, i intentarà ésser resolta mitjançant la idea d'una Unitat Moral d'Europa.

Molt aviat, en consonància amb alguns altres intel·lectuals europeus,⁵¹ a la glosa del 4 d'agost,⁵² podem observar que Ors pren consciència de la transcendentalitat del problema present: «Ara no temem solament per la nostra bossa o per la nostra vida. Temem per la nostra dignitat mateixa d'homes moderns. Tremolem per la plena Civilitat».⁵³ També, ràpidament, hi apareixen les primeres defenses davant les acusacions de bàrbars que començaven a rebre els alemanys des de la intel·lectualitat francòfila i aliadòfila. Xènius respon identificant Goethe, Tina, i fins i tot ell mateix, com a alemanys:⁵⁴ hi observem així una defensa no de tot allò alemany, sinó d'una determinada idea de la cultura europea, amb un important component d'admiració per la cultura alemanya que s'anirà fent més evident al llarg de les gloses.

A la glosa del 8 d'agost, Ors planteja la seva primera definició, la qual serà finalment la més important de tota la sèrie: «La guerra entre França i Alemanya és una guerra civil».⁵⁵ Parlar aquí de guerra civil ens remet a la idea platònica-hegeliana d'universalisme —en aquest cas d'un Imperi, és a dir, d'una determinada idea de Europa—, en virtut de la qual cada cosa només adquireix la seva consistència en referència al conjunt global.⁵⁶ Aquesta idea està molt relacionada amb allò que pensava Andreu Nin, un dels intel·lectuals de l'esquerra més importants del país aleshores, tot i que ell es col·loca en el punt de vista de les problemàtiques relacions socials del sistema de producció capitalista. La clau última d'interpretació d'aquesta definició la trobem en el recurs literari místic-mític de la glosa publicada el 10 d'agost: aquí Ors remet a la dissolució d'una remota unitat politicoreligiosa, la constituïda pel Sacre Imperi Romà Germànic,

51. Escrivia Romain Rolland el mateix dia: «Estoy anonadado. Quisiera estar muerto. Es horrible vivir en medio de esta humanidad demente, y asistir, impotente, a la bancarrota de la civilización. Esta guerra europea es la catástrofe más grande de la historia desde hace siglos, la ruina de nuestras más santas esperanzas de fraternidad humana». R. ROLLAND, *Diario de los años de guerra 1914-1919*, tom I, Buenos Aires, Librería Hachette, 1954, 6.

52. Les dates de publicació i d'escriptura de les gloses a vegades no són les mateixes. En el present treball, he optat per citar-les per dates de publicació a *La Veu de Catalunya*.

53. D'ORS, *Lletres...*, 8.

54. D'ORS, *Lletres...*, 13.

55. D'ORS, *Lletres...*, 20.

56. J. MURGADES, «Estudi introductorio», D'ORS, *Lletres...*, xxx-xxxi.

SIRG, segons les sigles que Xènius observa en una ermita, després d'un diumenge de missa: «Sí: "Sacre Imperi Romà Germànic"! —Sí, encara una volta: la guerra entre França i Alemanya és una guerra civil!». ⁵⁷ La idea d'una Europa imperial sempre latent, apareixent i desapareixent al llarg dels segles, és el que aquí podem entreveure. ⁵⁸ Podem observar que, no obstant el desenvolupament del pensament noucentista, la importància del component misticoreligiós derivat del vuitcents encara no havia desaparegut, la qual cosa reforça la idea de l'existència de molts punts de continuïtat entre el noucentisme i el modernisme. ⁵⁹

A partir del 13 d'agost, observem la primera aproximació a allò que serà un dels elements importants de l'obra: l'antítesi entre una imaginada identitat comuna europea-occidental i aquella de la qual se l'ha de protegir, l'oriental, on entren tradicions tan disperses com totes les no-europees. ⁶⁰ L'esforç estarà concentrat, doncs, a identificar Alemanya amb la seva idea d'Europa, intentant, en primer lloc, desterrar d'ella tota presumpció d'orientalisme, representada, en primer terme, pels russos i els cosacs asiàtics. Això és reforçat amb l'amenaça oriental, omnipresent a tota l'obra, expressada no només per l'aliança de França amb Rússia (Europa i Orient), sinó també per l'horror que li provoca l'entrada dels senegalesos en la guerra i la possibilitat de l'entrada de Turquia i el Japó en la conflagració. ⁶¹ Tot això li presenta dificultats, ja que fa trontollar la idea d'una guerra civil europea. Ors intenta resoldre aquest problema amb la separació del conflicte en dues parts: d'una banda, la guerra civil europea, legítima i no condemnable; de l'altra, la guerra d'expansió imperial contra Orient, justificable, i en un cert sentit, necessària.

La segona part de l'obra —que en les edicions titulades *Tina i la Guerra Gran*, apareix com a *Milícia d'Europa*— ⁶² és situada per Ors en un lloc imaginat anomenat *Portu-Palu*, que remet a algun lloc de les seves típiques estades d'estiu, possiblement a La Fosca, a la vora de Palamós. Més enllà del lloc concret, *Portu-Palu* representa una metàfora de lloc ideal, retirat, probablement, una «miniatura del món —en aquest cas d'Europa (26-VIII)—, lloc sant de meditació». ⁶³

A partir de l'últim dia d'agost, Ors comença a plantejar-se França com a problema: «La moderna França, ella sola podia representar una idea. Del valor que

57. D'ORS, *Lletres...*, 21.

58. Es això que li permetrà, després, veure amb simpatia a Mussolini, a qui identifica com un continuador de la idea d'Imperi. E. D'ORS, «El sistema Metternich», *Nuevo Glosario III (1934-1943)*, Madrid, Aguilar, 1949.

59. MARFANY, «Reflexions...», 49-71.

60. Europa és aquí entesa dins dels límits del Sacre Imperi, ja que els eslaus, en primer lloc, no només quedarien fora sinó que també serien els primers enemics.

61. En tota aquesta argumentació etnicista és cabdal, tal com apunta J. Murgades al pròleg de *Lletres a Tina*, la influència de H. S. Chamberlain.

62. Per exemple, a l'edició de març de 1987, reproducció de la de 1935: E. D'ORS, *Tina i la guerra gran*, Barcelona, Edicions 62, 1987.

63. MURGADES, «Estudi...», xxxviii.

es volgués, però una idea. [...] Però, ¿com creure que continua representant aquesta idea França amb Rússia? ¿França amb la feudal Anglaterra? ¿França amb el groc Japó? ¿França amb els senegalesos? ¿França amb els cosacs?». ⁶⁴ A partir d'aquesta dificultat, comença a aparèixer una contradicció en intentar veure en Alemanya l'encarnació de la Idea —en sentit hegel·lià— i, al mateix temps, mantenir el llatanisme que situa Catalunya, *Portu-Palu*, com el punt de partida del procés regenerador. Per això, Xènius haurà de realitzar un intent de conciliació sincrètica entre el germanisme i el llatanisme. Però, enmig d'aquest procés intel·lectual, Ors es troba amb l'incendi per part de l'exèrcit alemany de la Universitat de Lovaina, ⁶⁵ la qual cosa l'obliga a fer algunes observacions crítiques sobre el comportament dels alemanys, acusant-los d'un primitivisme escassament disfressat, d'una sensualitat limitada, d'una sensibilitat poc perceptible.

A començament de setembre, ⁶⁶ Ors hi introdueix el tema de la possibilitat de la guerra com a mitjà de purificació, d'exaltació espiritual, per liquidar l'ordre vigent a Europa durant tot el segle precedent i per propiciar-ne un més d'acord amb les seves perspectives socials i culturals. ⁶⁷ La guerra és vista, a la glosa del 15 de setembre, com una demostració d'Intervenció en l'àmbit internacional, com una tercera via davant les alternatives de Revolució i Evolució. L'intervencionisme suposa l'existència d'autors, per tant, d'autoritats, que dirigeixen els pobles, els qual sense la seva direcció romandrien en estat de naturalesa. Aquest aspecte deixa clar que l'actitud orsiana no té res a veure amb el pacifisme —ni tan sols amb el de Romain Rolland, tal com veurem més endavant—: el neutralisme no es deu a una condemna de la guerra per si mateixa, sinó a un càlcul intel·lectual resultat de l'impossibilitat de prendre-hi part —tal com plantejava Cambó— i de l'interès per recollir els potencials fruits de la guerra per al seu projecte cultural mediterrani.

A partir d'aquí sorgeix la pregunta que intentarà respondre a las pròximes gloses: qui, enmig d'aquest paisatge de destrucció, pot contribuir més adequadament a promoure un canvi profund en tot el sistema? En aquest punt, comencem a veure amb una certa definició les idees d'Ors respecte a la importància dels valors germànics, i en aquest sentit se li planteja, amb major claredat, la necessitat de conciliar-los amb les essències de la llatinitat i la mediterraneïtat, enteses com les darreres bases d'allò que ell considera com a cultura europea. Per donar

64. D'ORS, *Lletres...*, 50.

65. La reflexió que realitza Ors al respecte consisteix en condemnar l'incendi, per tractar-se d'un lloc de la cultura europea, però en cap moment, es proposa condemnar la invasió de Bèlgica: «¿no pot ésser que un dia se sospiti a Bèlgica que els que "tindrien raó" en l'ocasió de la guerra a què assistim, han estat els germanitzants actuals?». D'ORS, *Lletres...*, 72.

66. Això es pot veure a la glosa del dia 4.

67. Aquesta idea és constant entre alguns dels intel·lectuals europeus, molt especialment en el cas alemany. Probablement, en aquest sentit Ernst Jünger és paradigmàtic, igualment el francès Henri Bergson. Vegeu R. STROMBERG, *Redeption by War. The Intellectuals and 1914*, Kansas, Regent Press, 1982.

més sentit a aquesta idea, Ors dedica la glosa del 17 de setembre i les dels dies següents, a refutar l'argument de l'existència de dues Alemanyes: una, de Beethoven, Schopenhauer, Kant, i l'altra, brutal, militarista, estatista i ambiciosa. Allò que existeix és una única Alemanya, homogènia.⁶⁸

L'esquema que hi ha darrere del plantejament orsià és la identificació de França, de la cultura francesa del moment, amb el desastre del liberalisme i la democràcia del segle XIX, mentre que Alemanya és entesa com l'hereva i protectora dels valors de la cultura europea del segle XVIII, de l'absolutisme il·lustrat francès, de les seves idees de jerarquia, autoritat i ordre. El germanisme ja des de la Reforma no s'hauria proposat destruir Roma, sinó suplantar-la, crear una *nova cultura*. Això s'havia aconseguit amb la realització d'un moviment: la renúncia al secret i al sentit de la seva ànima, la Llibertat, i l'assumpció del secret i del sentit de la seva obra, l'Autoritat: «Però aquesta, Déu meu, fou la vella Idea Llatina —la de Roma—, la del Mediterrani —la de l'Emperador Julià—, la de Plató! I aquesta fou també la Idea francesa —la de la tradició—, la del Vell Règim, la dels segles de Lluís XIV... La idea que es va corrompre amb la Revolució —tan anglesa, tan germànica—, tan "luterana" d'arrel».⁶⁹ L'Autoritat, la Idea immortal llatina, seria retornada als llatins per aquells que abans haurien estat els portadors de la idea de Llibertat. Mantenint el recurs del joc d'antinòmies ja explicat, Ors planteja que el kàiser aportaria a França en forma de Autoritat —virtut de matriu totalment llatina— el mateix que Napoleó havia aportat en forma de Llibertat, virtut germànica: «¿El retrocés dels temps de Goethe no començaria a veure's compensat per l'avenç del temps nostre? ¿1914 no representaria una rèplica contrària, però simètrica a 1814?».⁷⁰

Aquest moviment seria possible gràcies a l'*orgull de classe* alemany, és a dir, a l'orgull de funció, al sentit social, a l'Estat, al Socialisme, en suma. Aquí —la glosa és del dia 23 de setembre, edició del matí— podem veure un component estatista, de signe totalitzant, on l'home-funció assumeix la importància perduda per l'home-persona. És summament interessant, també, la utilització de la paraula «socialisme», que ha d'interpretar-se aquí en clau d'estatisme alemany —tot i que moltes de les característiques del pensament orsià estan en contradicció amb la totalitat d'aquesta concepció alemanya de principis del segle XX—, i no,

68. Aquest debat, present a tota Europa, no és aliè a Catalunya. Un mesos després d'aquestes gloses podem veure que és encara molt actiu entre els intel·lectuals aliadòfils: «la realidad nos ha demostrado la existencia de dos Alemania, tan íntimamente ligadas, que se confunden en una sola Alemania execrable», S. VINARDELL, «Íberos y germanos», *Iberia* 26, 2 d'octubre de 1915, 4. Romain Rolland presenta també una visió en bona mesura contraposada a la de Xènius sobre aquesta discussió, ja que creia que la ruptura entre les dues Alemanyes era inevitable: «entre une Allemagne libérale et créatrice, humaine et généreuse, et une Allemagne orgueilleuse et casquée, honorant la violence et démesure, le divorce paraît absolu», CHEVAL, *Romain Rolland...*, 219.

69. D'ORS, *Lletres...*, 87.

70. D'ORS, *Lletres...*, 96.

evidentment, de socialisme més o menys d'esquerres. Aquesta mena de socialisme serà després sistematitzada per Oswald Spengler al seu text *Preussentum und Sozialismus*, de 1919, on explicarà que «*el poder pertenece al conjunto. El individuo sirve al conjunto. La totalidad es el soberano*». ⁷¹ Les virtuts socialistes són virtuts alemanyes: lleialtat, disciplina, negació d'un mateix i sacrifici, col·locant el bé de la *Gemeinschaft* nacional per sobre del de l'individu.

Una vegada explicada la continuïtat de la cultura mediterrània —que és llatina— Ors es dedica a analitzar el perquè de la diferència entre llatins i germànics, la qual, diu, s'ha de centrar bàsicament en les divergències en els tipus de pensaments. El pensament llatí apareix com a clar i figuratiu, mentre que l'alemany es presenta com a menys clar però més dinàmic: «El pensament germànic prescindeix fàcilment d'esquemes. El pensament germànic prescindeix fàcilment de comprendre, de dominar l'objecte, i ama l'ésser per ell dominat [...]. El pensament germànic és, precisament, el realista; precisament, el sensual». ⁷²

Conscient de les dificultats del seu raonament, Ors ha de girar sobre si mateix, i tornar a la seva argumentació central, no sense inconvenients. Es troba obligat a realitzar un nou moviment que li permeti reconciliar els dos pensaments, afirmant la suposada superioritat del pensament alemany davant del francès. No ha d'oblidar-se que, en aquesta guerra civil, el pensament que pot aportar alguna cosa a Europa, en el sentit de la seva unitat moral, és el germànic, segons Xènius. Llavors, proposa una nova genealogia: tots els mediterranis han estat antigament germànics, ja que el germanisme representaria el component natural, mentre que el Mediterrani, la cultura: «Mediterranis per la cultura, són també germànics, perquè tota la natura n'és, en lo pregon de la nostra natura». ⁷³

Com a conclusió de la segona part, Xènius torna a reafirmar la visió de la cultura germana com a portadora dels valors regeneradors, recollint l'herència de Napoleó —el qual havia retornat la Llibertat als boscos salvatges d'on havia sortit— i imposant l'Autoritat que va avançant per Europa de la mà dels germànics fins a les viles franceses.

El parèntesi de cinc gloses que segueix, mostra de manera clara l'idealisme orsià: les idees han de ser buscades en els fets històrics, que són els que li donen cos. Començant pel kàiser Guillem, hereu de Napoleó, i en definitiva, d'aquell Carlemany primigeni, amb el qual s'aspira a consumir el cicle, reconstruir el Sacre Imperi Romà Germànic: «L'emperador no és llavors sinó la figuració visible d'aquell esperit del món que, sempre segons Hegel, s'encarna en l'Estat». ⁷⁴

L'última glosa d'aquest parèntesi té com a títol «Es clou el parèntesi» i és un decàleg de l'home europeu i lliure, que pretén resumir les idees ja plantejades

71. O. SPENGLER, *Preussentum und Sozialismus*, Munic, 1919, 14-15; citat a J. HERF, *El modernismo reaccionario*, Buenos Aires, FCE, 1993, 117.

72. D'ORS, *Lletres...*, 129.

73. D'ORS, *Lletres...*, 143.

74. MURGADES, «Estudi...», lxvi.

de manera sistemàtica. Allò interessant i realment innovador d'aquest text es troba en els punts numerats des del set fins al deu. Aquí, Ors sosté que tenint en compte la commoció assolida en les nacions europees aleshores (30 d'octubre de 1914), pot considerar-se que l'objectiu ideal ja està aconseguit i que arribarà un moment en què la guerra serà inútil; a més, la prolongació indefinida de la lluita haurà d'ésser rebutjada.⁷⁵ Al final d'aquestes gloses observem per primera vegada la idea de treballar per la pau, que haurà de portar-se a terme a través de tres forces: l'Església, els organismes internacionals, amb el president Wilson com a figura destacada, i el socialisme universal.⁷⁶

La germanofília present en aquesta segona part de l'obra no s'ha de entendre de cap manera com una exaltació de la nació Alemanya enfrontada a la nació França, ni com una expressió del desig que una nació destrueixi l'altra. És a dir, no ha d'entendre's en clau nacional o nacionalista, tal com ho van fer aquells que repetidament acusaren Ors de germanòfil durant el període de la guerra: la seva germanofília, existent indubtablement, ha de ser pensada des d'una matriu cultural, com a resultat de la seva admiració pels valors imperants a la cultura alemanya, que havia arribat tard al repartiment de les colònies però que ràpidament havia superat l'atomització feudal i l'endarreriment econòmic, i havia arribat a ser una nació poderosa. Era el model a seguir no només per Catalunya i Espanya, sinó també pel conjunt d'Europa.

En la tercera part de l'obra, ens trobem pròpiament amb una narració de tipus epistolar, on les referències a la guerra perden el caràcter de les anteriors. A partir d'aquí, el text continua explicant la seva tesi mitjançant el recurs de les anècdotes domèstiques. Les *Lletres a Tina* es converteixen, doncs, pròpiament en una novel·la de tipus epistolar.⁷⁷

*Els anys posteriors a les Lletres a Tina*⁷⁸

Cap a finals de 1914, Eugeni d'Ors comença a organitzar un petit agrupament d'intel·lectuals reunits entorn a les idees d'uns neutralismes i pacifismes eclèctics, i en favor d'una unitat d'Europa en termes vagament federatius. Aquest

75. Aquí, fa referència al tractat que havien signat el 5 de setembre Gran Bretanya, França i Rússia comproment-se a no acordar en cap cas la pau aïlladament.

76. Aquest socialisme universal, lligat a la resurrecció de Jaurès, té, com diu Murgades, un caràcter redemptorista, tot i que l'element més rellevant sigui la manca de precisió present al voltant del concepte de «socialisme». L'evolució d'un gran nombre d'intel·lectuals durant els primers anys de la guerra de les esquerres cap a posicions de dretes radicals —Mussolini n'és un exemple típic, però no l'únic— permet situar aquesta manifestació orsiana de manera correcta.

77. Per a una anàlisi literariofilològica d'aquesta part del text, vegeu: MURGADES, «Estudi...», lxx-xc. També consulteu una altra versió a MURGADES, *Edició crítica...*, cviii-cxix.

78. Aquest tema és objecte d'una recerca per a una tesi doctoral, actualment en curs, centrada en la producció orsiana —tractada des d'un punt de vista politicoideològic— i les seves relacions intel·lectuals nacionals i internacionals durant el període de la Gran Guerra.

petit grup anomenat Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa signa un *Primer Manifest* el 27 de novembre d'aquest mateix any, on es torna a definir la guerra europea com una guerra civil. La composició d'aquest comitè és molt heterogènia ja que hi podem trobar des de francòfils fins a germanòfils, des d'intel·lectuals propers a la Lliga Regionalista, fins a marxistes com Andreu Nin. Aquest agrupament publicarà un butlletí titulat *Els Amics d'Europa* entre juliol de 1915 y febrer de 1919.⁷⁹

Una especial importància tindrà el *Primer Manifest*, redactat pel mateix Ors,⁸⁰ ja que provocarà una important resposta internacional que el propi Xènius s'encarregarà de difondre a través de les seves gloses, no només per raons de vanitat intel·lectual, sinó també per intentar demostrar que els seus plantejaments tenien concordança amb allò que estaven pensant altres intel·lectuals en altres països de l'Europa occidental.⁸¹

Al *Glosari* de 1915, podem observar que durant el primer mes continuen apareixent algunes gloses dedicades al problema de la guerra, per donar pas després a una sèrie de gloses titulades «Ampli Debat», publicades durant els dies 3 de febrer i 3 d'abril. Aquest debat era concebut com una mena de projecció extensiva del *Primer Manifest*, reproduït també dins d'aquest grup de gloses.⁸² La seva anàlisi és molt interessant perquè revela el pragmatisme orsià ja esmentat, ja que és aquest el que li permet presentar-se com un company de Rolland, com un exemple de pacifisme, quan en realitat el seu plantejament, tal com hem vist, poc tenia a veure amb això.

La posició d'Ors davant la Primera Guerra Mundial va ser declaradament intervencionista —d'un intervencionisme noucentista—, i fou feta explícita a la conferència que pronuncià des de la tribuna de *El Sitio*, de Bilbao, el gener de 1915.⁸³

79. Hi ha dos articles que permeten una primera aproximació a aquesta publicació: J. ALBERTÍ I ORIOL, «Els Amics d'Europa (1915-1919). Una veu a contravent (I)», *Revista de Catalunya* 180, gener de 2003, 99-116; i del mateix autor, «Els Amics d'Europa (1915-1919). Una veu a contravent (i II)», *Revista de Catalunya* 131, febrer de 2003, 85-103.

80. RODÉS i UCELAY-DA CAL, «Els Amics...», 64.

81. El cas més evident, quant a projecció internacional d'Ors, és la publicació de Romain Rolland del citat manifest, que acabarà sent traduït al francès pel mateix Rolland i publicat al famós *Au-dessus de la mêlée* l'any 1915. R. ROLLAND, *El espíritu libre. Por encima de la contienda. Los precursores*, Buenos Aires, Hachette, 1956, 97-99. L'aparició d'aquest text en traducció francesa al *Journal de Genève* el 9 de gener de 1915 tindrà una gran importància i acabarà generant tota una sèrie de relacions amb grups pacifistes com ara l'holandesa NAOR o la Union of Democratic Control. Especial rellevància té la traducció del primer manifest a l'alemany feta per W. Herzog apareguda a la revista *Das Forum* al seu número del mes de març de l'any 1915 (pàgines 651-653). Vegeu: STARR, *Romain Rolland...*, 44; i CHEVAL, *Romain Rolland...*, 403.

82. J. MURGADES, «Presentació», E. D'ORS, *Glosari 1915*, (edició i presentació per Josep Murgades), Barcelona, Quaderns Crema, 1990, xi-xvii.

83. E. D'ORS, «Defensa del Mediterráneo en la Gran Guerra», *El Liberal* 4.832, 17 de gener de 1915, 1-2. Davant la dificultat per trobar aquest document, per a aquest comentari he treballat a partir de la traducció catalana apareguda a *La Revista*, als números 2, 3, 4 i 5, publicats

En la conferència titulada «Defensa del Mediterráneo en la Gran Guerra», Xènius afirmà que es trobava lluny d'una actitud neutral, i que el comitè creat recentment no era un moviment de caràcter pacifista. Tenim, en aquest document, les primeres definicions orsianes, presentades de manera sistemàtica, sobre l'esclat del conflicte. Però justament aquí està el problema.

Durant els anys de la Gran Guerra, ser europeïsta —i Ors, evidentment, ho era— significava ser pacifista: aquest era el cas de Romain Rolland, sense cap dubte. Però Xènius no era un pacifista. Els últims articles consultats sobre el tema ens continuen mostrant la dificultat present en intentar encasellar el seu pensament en algun dels compartiments ja creats i prou coneguts.⁸⁴ El problema que se'ns presenta no pot ser resolt intentant col·locar a Eugeni d'Ors en alguna de les categories clàssiques de aliadòfil, germanòfil, pacifista o neutralista, ja que ell mateix nega de manera explícita la pertinença a alguna d'aquestes.

Un dels intents més interessants, no sense algun problema, és el d'Isabel María Pascual Sastre quan planteja que «*Ors fue un alentador de las acciones pacifistas, pero nunca fue un propugnador del fin de los conflictos a cualquier precio, ni de la eliminación de los ejércitos o armas. A esto lo hemos denominado carácter pacificador*».⁸⁵ Aquesta definició de «*carácter pacificador*», no obstant, presenta alguna dificultat. És cert que a través de la publicació *Els Amics d'Europa* s'intentaren portar a terme algunes accions pacifistes, sobretot des del punt de vista intel·lectual, i també ho és que Ors va acabar decantant-se per la carta francesa cap a 1918, però aquí ja no pot parlar-se de pacifisme, sinó de recol·locació en la nova situació política internacional. Tanmateix, la idea que continuava present era la d'una Europa imperial que devia imposar-se, tal com ja s'ha explicat. A més, com també ja hem dit, Ors no buscava ni exigia una pau a qualsevol preu. Per tant, ens podem preguntar: com podrien haver-se conjugat aquestes dues qüestions?

Una altra reflexió interessant i destacable és l'exposada per Josep Murgades quan planteja la idea d'un neutralisme actiu,⁸⁶ no evasiu: aquí Xènius apareix com un intel·lectual que intenta resoldre «en un pla absolutament ideal» el problema de l'Europa enfrontada, que pot sucumbir davant l'Orient.⁸⁷

entre juny i setembre de 1915. Ors també recull aquesta conferència a les seves gloses dels dies 20 al 22 de gener de 1915, publicades a D'ORS, *Glosari 1915...*, 19-23.

84. Davant l'evident intervencionisme orsià resulta sorprenent l'afirmació: «D'Ors argüïa que la Gran Guerra era un conflicte civil entre europeus davant del qual calia mantenir-se audeus de la méele», a MARTÍNEZ FIOU, *El catalanisme...*, xxx.

85. PASCUAL SASTRE, «La idea...», 251.

86. Aquesta idea és la mateixa que presenta Ortega y Gasset a mitjan 1915, dient que davant la neutralitat d'una Espanya morta calia presentar una «neutralitat activa», tot i que a poc a poc l'intel·lectual madrileny s'anirà apropant als plantejaments aliadòfils. «Cada día tenía que ir significando esta política de los neutrales menos pasividad y más actividad», J. ORTEGA Y GASSET, «Política de la neutralidad. España irresoluta», *España* 8, 19 de març de 1915.

87. J. MURGADES, «Repercussions de la guerra en la cultura», *L'Avenç* 69, març de 1984, 75.

Més enllà d'aquestes idees, penso que és més adequat, almenys durant la primera part de la guerra, parlar d'un Ors que busca la fi de la guerra, no estrictament la pau. Aquesta fi de la guerra estava relacionada, segurament, amb un triomf o, com a mínim, amb un final del conflicte favorable per a Alemanya, ja que si no fos així, el seu projecte quedaria condemnat al fracàs. Com que el seu plantejament era ideal, aquest triomf de la cultura alemanya, no era equivalent a la destrucció i ocupació dels territoris aliats per part de l'exèrcit alemany, sinó que prenia un caràcter més difús.

Veiem, per tant, que el plantejament orsià es troba ple de contradiccions i claroscurs que no només dificulten la tasca de l'investigador, sinó que, sobretot, resultaren extremadament complexos en un moment de guerra, on la definició per un dels bàndols era allò que predominava en tots els àmbits.

La dificultat més important amb la qual es va trobar Eugeni d'Ors durant els primers mesos de la guerra —de fet, fins al començament de 1916— va ser el seu aïllament i els constants atacs rebuts des dels seus adversaris polítics catalans i espanyols per l'«extravagància» i idealitat de la seva proposta cultural. Afegeix a això, l'intent de relacionar-se amb pacifistes de molt diversa ideologia, agafant com a salvavides internacional a un altre *outsider* que escrivia des de l'oasi de la neutral Suïssa, Romain Rolland —les paraules del qual ressonaven sense eco a las parets d'Europa—, li complicà encara més el panorama.

El 1915, els tradicionals Jocs Florals de Barcelona acabaren convertits en una veritable manifestació profrancesa en cantar tot el públic *La Marsellesa*. Això seria només un presagi del final que esperava a Eugeni d'Ors: els mateixos Jocs Florals tindrien com a president, el 1920, al mariscal Joseph Joffre, rossellonès d'origen i gran vencedor de la batalla del Marne. Aquest acte revelava l'oficialització de l'aliadofília en els sectors més conservadors i influents de la vida política regional. Eugeni d'Ors ja era passat i començava a caminar cap a Madrid.